

# MAGYAR NYELVŐR

## TARTALMÁBÓL

### **A határon túliak államnyelvoktatásáról**

*Tolcsvai Nagy Gábor:* Az államnyelv oktatása,  
az írás- és olvasás tanítása  
a határon túli magyar régiókban

*Vančo Ildikó:* A szlovák nyelvi készségek kialakítása  
a szlovákiai magyar tanítási nyelvű  
iskolák alsó tagozatán

*Beregszászi Anikó – Kolozsvári-Nagy Enikő:*

Az olvasás és az írás tanítása  
a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban

*Tódor Erika:* Nyelvi alapkészségek kialakítása  
a romániai magyar tannyelvű iskolákban

*Kozmács István:* Az államnyelv oktatása  
a szlovákiai magyar tannyelvű általános iskolákban

*Tolcsvai Nagy Gábor:* A módszertan, amint  
elnyom vagy felszabadít  
Írás- és olvasástanítás, államnyelv-elsajátítás  
a határon túli magyarok körében

*Balázs Géza:* Tárgyilagosság, érzékenység, misztikum  
– Tárnok Zoltán kísépeikája

*Simon Gábor – Bajzát Tímea – Ballagó Júlia –*

*Havasi Zsuzsanna – Roskó Mira – Szlávich Eszter:*  
Metaforaazonosítás magyar nyelvű szövegekben:  
egy módszer adaptálásáról

*Pomázi Bence:* A névutóvá válás vizsgálata a *köszönhető-  
en, betudhatóan* és a *megfelelően* lexémák esetében

# MAGYAR NYELVŐR

## A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MAGYAR NYELVI OSZTÁLYKÖZI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

SZERKESZTETTÉK: SZARVAS GÁBOR (1872–1895),  
SIMONYI ZSIGMOND (1896–1919), BALASSA JÓZSEF (1920–1940),  
BEKE ÖDÖN (1946–1953), LŐRINCZE LAJOS (1954–1993)

FELELŐS SZERKESZTŐ: KESZLER BORBÁLA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

BALÁZS GÉZA, GRÉTSY LÁSZLÓ,  
HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET, A. JÁSZÓ ANNA, KEMÉNY GÁBOR,  
LACZKÓ KRISZTINA, TÁTRAI SZILÁRD, TOLCSVAI NAGY GÁBOR

NEMZETKÖZI TANÁCSADÓ TESTÜLET:

JASTRZĘBSKA, JOLANTA (Groningen), PÉNTEK JÁNOS (Kolozsvár),  
SZENTESI-ŽAGAR, ORSOLYA (Zágráb), ŽIGO, PAVOL (Pozsony)

A szerkesztőség címe:

ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék  
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A

### **A határon túliak államnyelv-oktatásáról**

<i>Tolcsvai Nagy Gábor</i> : Az államnyelv oktatása, az írás- és olvasás tanítása a határon túli magyar régiókban .....	133
<i>Vančo Ildikó</i> : A szlovák nyelvi készségek kialakítása a szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolák alsó tagozatán .....	138
<i>Beregszászi Anikó – Kolozsvári-Nagy Enikő</i> : Az olvasás és az írás tanítása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban .....	151
<i>Tódor Erika</i> : Nyelvi alapkészségek kialakítása a romániai magyar tannyelvű iskolákban .....	173
<i>Kozmács István</i> : Az államnyelv oktatása a szlovákiai magyar tannyelvű általános iskolákban .....	184
<i>Tolcsvai Nagy Gábor</i> : A módszertan, amint elnyom vagy felszabadít Írás- és olvasástanítás, államnyelv-elsajátítás a határon túli magyarok körében .....	196

## Nyelv és stílus

<i>Balázs Géza: Tárgyilagosság, érzékenység, misztikum – Tárnok Zoltán kispikája</i> .....	210
<i>Simon Gábor – Bajzát Tímea – Ballagó Júlia – Havasi Zsuzsanna – Roskó Mira – Szlávich Eszter:</i> Metaforaazonosítás magyar nyelvű szövegekben: egy módszer adaptálásáról .....	223

## A nyelvtudomány műhelyéből

<i>Pomázi Bence: A névutóvá válás vizsgálata a köszönhetően, betudhatóan</i> és a megfelelően lexémák esetében .....	248
---	-----

## Szemle

Kádár Edit (szerk.): <i>FELADATBANK anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban</i> 1. kötet. (Ismeteti: Jánk István)	
Kádár Edit (szerk.): <i>FELADATBANK anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban</i> 2. kötet. (Ismerteti: Jánk István) .....	261
Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): <i>Nyelvtan</i> (Ismerteti: Benczes Réka) .....	263

---

## Olvasóinkhoz!

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1008 Budapest, Orczy tér 1.)  
Előfizethető valamennyi postán, a kézbesítőknél; e-mailen: [hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu); faxon:  
+36-1-303-3440. További információ: +36-80-444-444.

Külföldön terjeszti a Batthyány Kultur-Press Kft. (H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6.,  
tel./fax: +36-1-201-8891).

A folyóirat egyes régi példányai beszerezhetők a Magyar Nyelvtudományi Társaságban  
(Budapest VIII., Múzeum krt. 4/A II. em. 224.). Példányonként kapható a Hírlap-előfizetési és Lap-  
ellátási Irodában (Budapest XIII., Lehel út 10/A), a Kis Magiszter könyvesboltjában (Budapest V.,  
Magyar utca 40., tel.: +36-1-327-7796), valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságban.

A folyóirat elektronikus változata olvasható a világhálón: <http://www.c3.hu/~nyelvor/>.  
Email-címünk: [nyelvor@c3.hu](mailto:nyelvor@c3.hu); [keszler.b@t-online.hu](mailto:keszler.b@t-online.hu); [laczko.krisztina@illetve.hu](mailto:laczko.krisztina@illetve.hu).

## Az olvasás és az írás tanítása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban<sup>1</sup>

### 1. Bevezetés: az ukrán oktatási szerkezet jellemzői

Az iskolai oktatás egyik kulcsfontosságú feladata az olvasás és az írás készségének az elsajátíttatása. Amióta az iskolai oktatásnak kötelező része az idegen nyelv(ek) oktatása is, e két lényeges készséget a célnyelven is ki kell alakítani. Kisebbségi helyzetben – ahol az oktatás nyelve (és egyben a tanulók anyanyelve) nem azonos az állam hivatalos nyelvével – elengedhetetlenül szükséges az államnyelv tanítása is, amelynek szerves része az ezen a nyelven való olvasás és írás megtanítása is. Mindennek ellenére viszonylag keveset tudunk arról, hogyan folyik az olvasás és az írás oktatása az anyanyelvi, az államnyelvi és (az első) idegen nyelvi órákon a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. Írásunk annak a kérdésnek egyes részleteire keresi a választ (az olyan normatív, központi dokumentumok elemzése alapján, mint az állami szabvány, a tanterv és a tankönyv), hogy hogyan tanul meg írni és olvasni magyarul, ukránul és (első) idegen nyelven az Ukrajnában magyar tannyelvű iskolába járó gyermek.

Az ukrán közoktatás az ország függetlenné válása, 1991 óta folyamatosan átalakulóban van (Orosz 2005, 2007). Ukrajnában – a Szovjetuniótól örökölt hagyomány szerint – az általános középfokú oktatás (ukránul: загальна середня освіта) jelenleg (még) 11 évfolyamos, és három nagy szakaszra bomlik: (1) alsó tagozat, 1–4. osztály (початкова школа); (2) felső tagozat, 5–9. osztály (базова загальна середня освіта); (3) középiskola, 10–11. osztály (повна загальна середня освіта). A 2017. október 4-én elfogadott új ukrán oktatási kerettörvény<sup>2</sup> ezt a rendszert 12 évfolyamosra alakítja át úgy, hogy a 2018. szeptember 1-jén első osztályba lépett gyerekek a középiskolai szintet már három év alatt végezhetik el (10–12. osztály). A fentebb használt *alsó tagozat*, *felső tagozat*, *középiskola* terminusok azonban a magyarországi terminológiát követik. Az egyes iskolai szintek ukrán nyelvű megnevezésének fordításából kiderül, hogy Ukrajnában nem egészen úgy nevezik meg a közoktatás egyes fokozatait, mint Magyarországon.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> A tanulmány az MTA Domus szülőföldi ösztöndíj „Jó gyakorlatok feltérképezése a Magyarországgal szomszédos országokban (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szlovénia) folyó államnyelvoktatás megújítása céljából” című, HSZ-02/2018 sz. projektje keretében készült.

<sup>2</sup> Закон України «Про освіту» N 2145-VIII (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. Ez az a jogszabály, amely – mert az 5. osztálytól kétnyelvűvé alakítja az eddig magyar nyelvű közoktatást (lásd Fedinec–Csermicskó 2017; Csermicskó 2018a) – nemzetközivé alakult diplomáciai feszültséget idézett elő (Uk2002018).

<sup>3</sup> A lehető legközelebbi fordítás alapján az ukrán kifejezések magyarul: початкова школа – elemi iskola; базова загальна середня освіта – alapszintű általános középiskolai oktatás; повна загальна середня освіта – teljes középfokú oktatás. Ukrajnában a teljes középfokú oktatás (11, illetve az új törvény alapján 12 évfolyam) elvégzése kötelező.

Maradva a magyarországi terminológiánál, az alsó tagozat Ukrajnában a felsőbb osztályoktól különálló szint, amelyet ennek megfelelően Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumában külön kezelnek. Külön állami szabvány (державний стандарт)<sup>4</sup> készül az alsó tagozat számára, illetve az 5–9. és a 10–12. osztályok részére.<sup>5</sup> Mivel a 2017-ben elfogadott, korábban már említett új oktatási kerettörvényt fokozatosan vezetik be, mindaddig csupán az alsó tagozat (1–4. osztály) számára készült el ez a bizonyos állami szabvány, amelyet Ukrajna Kormányának 2018. február 21-én kiadott 87. számú rendelete hagyott jóvá.<sup>6</sup>

Ez az alapdokumentum meghatározza a kialakítandó kompetenciák körét, az egyes tantárgyak alapkövetelményeit, és előírja az egyes tantárgyak éves (minimális) óraszámát (Державний стандарт 2018).

A dokumentum a kulcskompetenciák között az első helyen a következőt emeli ki: „az államnyelv folyékony ismerete, amely magában foglalja azt a képességet, hogy [a tanuló] képes véleményét, érzéseit kifejezni szóban és írásban, világosan és ésszerűen elmagyarázni tényeket, valamint az olvasás iránti szeretetet, érzékeli a szó szépségét, tudatosítja a nyelv szerepét a hatékony kommunikációban és a kulturális önkifejezésben, kész az ukrán anyanyelvként való használatára a különböző élethelyzetekben” (Державний стандарт 2018: 1).

A másodikként megnevezett kulcskompetencia a következő: „[a tanuló] képes kommunikálni (az államnyelvtől való eltérés esetén) a saját anyanyelvén és idegen nyelveken, ami az anyanyelv aktív használatát jelenti különböző kommunikációs helyzetekben, különösen a mindennapi életben, az oktatási folyamatban, a közösség kulturális életében, képes idegen nyelvű egyszerű kifejezések megértésére, a megfelelő helyzetekben tudja használni azt a kommunikációban, elsajátítja az interkulturális kommunikációs készségeket” (Державний стандарт 2018: 2).

A dokumentum szerint: „Az összes kulcskompetencia vonatkozásában közelebb az olyan ismeretek, mint az értő olvasás, a vélemény szóbeli és írásbeli kifejezése, a kritikus és a rendszerben való gondolkodás, a kreativitás, a kezdeményezés, a saját álláspont logikailag megalapozott kifejtésének képessége, az érzelmek konstruktív kezelésének képessége, a kockázatok mérlegelése, döntéshozatal, a megoldások keresése másokkal együttműködésben” (Державний стандарт 2018: 3).

A kialakítandó kompetenciákat és a tananyag követelményeit részletes bonctásban az 1–2. osztály és a 3–4. osztály szintjére külön adja meg az állami szabvány. Az úgynevezett nyelvi-irodalmi oktatási terület (Мовно-літературна освітня галузь) vonatkozásában két nagy egységet különít el az állami szabvány: az ukrán, valamint az őshonos népek és nemzeti kisebbségek nyelve és irodalma az egyik, az idegen nyelvek a másik rész. Ez azt jelenti, hogy az oktatás ezen szintjének legfontosabb alapdokumentuma nem tesz különbséget az ukrán mint anyanyelv és mint államnyelv követelményei között. Azaz ugyanazokat a kompetenciákat, készségeket és ismereteket várja el az állam ukrán nyelvből azoktól is,

<sup>4</sup> Nagyjából a magyarországi Nemzeti alaptantervnek megfeleltethető dokumentum.

<sup>5</sup> Державні стандарти. <https://mon.gov.ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>.

<sup>6</sup> Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.

akik ukrán anyanyelvűek és ukrán tannyelvű iskolában tanulnak, illetve azoktól is, akik orosz, román vagy éppen magyar anyanyelvűek, és orosz, román vagy magyar tannyelvű iskolában kezdik meg a tanulmányaikat (Державний стандарт 2018: 11–5). A negyedik osztály végére tehát elvileg ugyanazt és ugyanúgy kell tudnia ukránul és ukrán nyelvből egy ukrán anyanyelvű, ukrán tannyelvű iskolába járó gyereknek, mint annak a kortársának, aki magyar anyanyelvű és magyar nyelven végezte az 1–4. osztályt, és az ukrán nyelvet csupán tantárgyként tanulta.<sup>7</sup> Ez a probléma a felsőbb osztályokban is fennáll (Cserniczkó 2018c).

Az ukrán és nem ukrán anyanyelvűek számára azonosan megállapított követelmények nyelvpedagógiai szempontból nehezen indokolhatók. Az állam által meghatározott követelmények hátrányosan érintik a nem ukrán anyanyelvű, nem ukrán nyelven tanuló gyerekeket (Cserniczkó 2012). Mindezt fokozza az állami szabványban a nyelvi-irodalmi blokkra meghatározott éves óraszámokban jelentkező eltérés is (1. és 2. táblázat).

**1. táblázat.** A nyelvi irodalmi blokk éves óraszámai az ukrán tannyelvű iskolákban a 2018-ban elfogadott állami szabvány szerint, 1–4. osztály (Державний стандарт 2018: 36)

Oktatási terület	Éves óraszám				Összesen
	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.	4. oszt.	
<b>Kötelező óraszám</b>					
<b>Nyelvi-irodalmi blokk (egyben):</b>	315	315	315	315	1260
<b>Ebből: Ukrán nyelv és irodalom</b>	245	245	245	245	980
<b>Ebből: Idegen nyelv</b>	70	70	70	70	280

**2. táblázat.** A nyelvi irodalmi blokk éves óraszámai az őshonos népek és nemzeti kisebbségek nyelvén oktató iskolákban a 2018-ban elfogadott állami szabvány szerint, 1–4. osztály (Державний стандарт 2018: 37)

Oktatási terület	Éves óraszám				Összesen
	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.	4. oszt.	
<b>Kötelező óraszám</b>					
<b>Nyelvi-irodalmi blokk (egyben):</b>	385	385	385	385	1540
<b>Ebből: Ukrán nyelv és irodalom</b>	175	175	210	210	770
<b>Ebből: Anyanyelv és irodalom, valamint idegen nyelv</b>	210	210	175	175	770

<sup>7</sup> Feltételezhetnénk, hogy a nem ukrán anyanyelvű, nem ukrán tannyelvű iskolába járó gyermekek esetében az ukrán mint államnyelv tantárgy keretében kialakítandó kompetenciákat és követelményeket az idegen nyelvre vonatkozó blokk alapján határozza meg ez a kormányzati alapidokumentum, ha azonban a fent idézett kulcskompetenciákból indulunk ki, illetve figyelembe vesszük, hogy a kormányzati kommunikáció szerint Ukrajnában az ukrán nem lehet idegen nyelv, akkor ezt elvethetjük.

Látható, hogy az ukrán tannyelvű iskolákban az alsó tagozat négy évfolyama alatt összesen 980 órában tanulják az ukrán nyelv és irodalom tantárgyat, ám a más nyelven oktató intézményekben ugyanennyi idő alatt erre 220 órával kevesebb, csupán 770 óra jut, egyébként azonos követelmények mellett.

Az egyes iskolák az állami szabványban meghatározott óraszámok figyelembevételével és az intézmény sajátosságait szem előtt tartva minden tanévre vonatkozóan elkészítik a saját órahálóikat. Az állami szabvány a megjegyzések között jelzi is, hogy a nem ukrán nyelven oktató iskolák – figyelembe véve az ukrán és az anyanyelv közötti genetikai rokonság mértékét és a gyerekek ukránnyelv-tudását – bizonyos mértékig eltérhetnek a meghatározott órakerettől (például úgy, hogy az orosz tannyelvű iskolák kevesebb óraszámokban oktatják az államnyelvet, és magasabb óraszámokban tanítják az anyanyelvet és/vagy az idegen nyelvet; a magyar iskolák pedig a szabadon választható órák terhére több ukrán nyelvi órát tartanak). De ettől még az óraszámok terén jelentős marad az eltérés az ukrán és nem ukrán tannyelvű iskolák között. Az is lényeges, hogy miközben az ukrán tannyelvű intézményekben az idegen nyelv külön kötelező tantárgyként szerepel, a nem ukrán nyelven oktató iskolákban nem válik el az anyanyelv és az idegen nyelv az 1–4. osztályokban. A folyamatban lévő, 2018–2019-es tanévben azonban ezek az óraszámokat még csupán az első osztályokban vezették be. A 2–4. osztályokban még az előző, a 2017. évi oktatási kerettörvény elfogadása előtti óraszámok érvényesek.

Mindezek után nézzük, hogyan zajlik az olvasás és az írás oktatása Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláinak 1–2. osztályaiban az anyanyelv, az ukrán nyelv és az idegen nyelv órákon. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy helyzetleírásunk csak az első osztály vonatkozásában veheti figyelembe az új állami szabvány előírásait és követelményeit, ugyanis jelenleg csak ez az egy évfolyam tanul az új alapidokumentum alapján, amelyet fokozatosan vezetnek be. A folyó (2018–2019-es) tanévben a 2–4. osztályokban tehát még a korábbi állami szabvány alapján folyik az oktatás, kimenő jelleggel. Összefoglalónkban csupán az oktatás alapidokumentumainak (állami szabvány, kerettanterv, tankönyv) elemzésére térhetünk ki, a konkrét iskolai gyakorlat elemzésére nincs módunk.

## **2. Az olvasás és írás oktatása: anyanyelv**

### **2.1. Az előzményekből**

A kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban anyanyelvből hagyományosan szintetikus módszerekkel, leginkább a hangoztató-elemző-összetevő módszerrel (1945 előtt a fonomimika módszerével) tanítanak olvasni, ehhez elnyújtott írástanítási módszer és megjelenési formáját tekintve dőlt betűs írás tartozik. Az iskolákban (és a tanítóképzésben) ma is zajló olvasástanítási szokások Kutlán István 1947-ben megjelent ábécéskönyvéhez, majd az ezt felváltó, Ónody Géza tisztaásványi tanár és tankönyvíró által készített *Betűország* című ábécéskönyvig (első megje-

lenése 1965) nyúlnak vissza; utóbbihoz írásmintafüzet is tartozott (vö. Fedinec 1999). Ónody Géza könyvéből, annak újabb és újabb kiadásából közel negyven évig tanítottak olvasni a kárpátaljai magyar iskolákban. A könyv túlélte a Szovjetunió megszűnését, és átdolgozott, a szocialista ideológiát már nélkülöző formában 2003-ig az egyetlen hivatalos magyar nyelvű ábécéskönyv volt a régióban (Ónody 1995). 2003-ban jelent meg alternatívaként Tóth Dóra nyugdíjas beregi tanítónő *Ábécéskönyv* című tankönyve (Tóth 2003, 2012). Utóbbi a módszer tekintetében nem különbözött az elődjétől, csupán annyiban volt más, hogy szótagolva tanított olvasni. Ehhez a tankönyvhöz írásminta nem készült, írástanításhoz továbbra is az Ónody Géza féle írásminta újra kiadott, némileg felfrissített változatait használták.

Némi szint hozott a kárpátaljai magyar olvasástanítás gyakorlatába az 1990-es évek eleje. Ekkor Magyarországról Tolnai Gyuláné heurisztikus olvasástanítási programja (a szögesdrót megszűnése, a határnyitás és ennek következményeként a kárpátaljai magyar iskoláknak küldött segélykönyvcsomagok formájában, illetve a határmenti régiók együttműködése révén) „beszivárgott” a kárpátaljai magyar elemi oktatásba (Tolnai 1991). De a programot (amelynek az olvasás- és írástanítási része ábécéskönyvet, olvasókönyvet, írásfüzetet, nagy programfalat, a tanuló számára pedig kis kézi programfalat tartalmaz) a maga teljességében és minden elemével Kárpátalján (Ukrajnában) hivatalos módszerként sosem kodifikálták, használatát a kijevi oktatási minisztérium nem hagyta jóvá. A tanítók leginkább az Ónody Géza féle *Betűország* kiegészítéseként használták a Tolnai-féle tankönyvcsalád egyes elemeit, annak ellenére, hogy a tanítók számára időnként továbbképzéseket, tanfolyamokat is szerveztek a Tolnai-módszer megismertetése és népszerűsítése érdekében. 2003-tól a 2018–2019-es tanévig a legtöbb kárpátaljai magyar tannyelvű iskolában Tóth Dóra *Ábécéskönyvét*, egyes iskolákban pedig még mindig Ónody Géza *Betűországát* használták az olvasástanítás során.

Az elemi osztályokban folyó oktatás tartalmát és az órakereteket hivatalosan Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma, illetve annak megyei alegysége, a Területi Pedagógus-továbbképző Intézet felügyeli, a tantervkészítésért is ez utóbbi szerv felel. A Pedagógus-továbbképző Intézetnek van a magyar iskolákban folyó módszertani munkát felügyelő és irányító alegysége is. A kárpátaljai magyar iskolák tankönyveit rendszerint a lemergi Szvit Kiadó ungvári fiókintézete vagy (a piac lényegesen vékonyabb szeletét lefedő) csernyivci Bukrek Kiadó jelenteti meg.

Tevékenyen részt vesz az állami szervek mellett (sok esetben helyett) az oktatás tartalmának az alakításában, illetve a magyar iskolák tankönyvekkel és taneszközökkel való ellátásában a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) is, amelynek Tankönyv- és Taneszköz Tanácsa az elmúlt 25 évben számos kiadványt, oktatás-módszertani segédletet jelentetett meg. A KMPSZ kiadásában jelent meg például Béresné Bossányi Klára Éva tollából a *Kisiskolás* című olvasókönyv az 1–2. osztályosok számára, amely tulajdonképpen a gyakorlószövegeket alig tartalmazó Tóth Dóra-féle *Ábécéskönyvet* volt hivatott kiegészíteni (Béresné Bossányi 2004). Ez olvasókönyv és munkafüzet volt egyben, az írás gyakorlására alkalmas feladatokat is tartalmazott.



## 2.2. Az anyanyelvi tanterv jellemzői

A 2017–2018-as tanévben az elemi iskolai osztályokban érvényes anyanyelvi tanterv (Szerhijcsuk–Hadar–Kótyuk 2015) két részterületből áll: Magyar nyelv (1–4. osztály) és Olvasás (2–4. osztály).

A kárpátaljai magyar iskolákban jelenleg anyanyelvből, államnyelvből és idegen nyelvből nem párhuzamosan folyik az olvasás és az írás tanítása. Anyanyelvből az 1. osztály végére megtanulják az olvasás és az írás technikáját, a 2. osztály végére kell kialakítani a szövegértő olvasás képességét. Ukrán nyelvből az 1. osztályban csak a beszédképesség fejlesztése folyik (különös tekintettel a jellegzetes ukrán hangok ejtésére), az olvasás és az írás megtanulása a 2. osztály folyamán történik. Anyanyelvből 2. osztályban már a szóbeli szövegalkotási képességek és az írásképesség fejlesztése mellett elkezdnek nyelvtani és helyesírási ismereteket is tanulni a hétéves gyerekek.

Az anyanyelv tanterv főbb tartalmi jellemzői (a tantervben használt megfogalmazásokat követve) a következők:

- Hangoztató-elemző-összetevő módszerrel tanít olvasni, a szótagolásnak különös figyelmet szentelve az olvasástechnika kialakításában.
- A tanterv összekapcsolja a nyelvtani ismeretek és a helyesírás tanítását, ebben a szótagolásnak kiemelkedő szerepet szán („a másképp ejtjük/másképp írjuk eseteket szótagolással tanítjuk”).
- A tanterv által megfogalmazott fejlesztendő képességek: Kommunikáció, beszédviselkedés, közlési formák, páros és csoportos beszélgetés, a beszédtechnika és a helyesejtés fejlesztése, szóbeli szövegalkotás fejlesztése, szövegismeretre nevelés, írástechnika és írásbeli szövegalkotás fejlesztése (fogalmazás).
- Az olvasástanítás a tanterv szerint a következőképpen alakul:
  1. osztály: Az olvasás tanulásának az előkészítése. Az olvasás jelrendszerének a megtanulása.
  2. osztály: Az olvasási készség fejlesztése. Folyamatos olvasás.
  3. osztály: Értelmező és folyamatos olvasás. Helyes tagolás és hangsúlyozás.
  4. osztály: A kifejező olvasás előkészítése. A kritikai és a kreatív olvasás.
- A tantervnek az olvasástechnika fejlesztésére vonatkozó előírásai:
  1. osztály: Az olvasás pontos dekódolási technikájának az elsajátítása. (Ez azt jelenti, hogy bármilyen szót el kell tudniuk olvasni első osztály végére, illetve amennyiben nehézségeik támadnak, visszatérhetnek a szótagoláshoz segítségként.)
  2. osztály: Az olvasástechnika megszilárdítása. (A 2. osztályos olvasókönyvben már nincsenek szótagolva a szavak, de a tanterv a gyakorlás során javasolja a szótagolást.)
- A tanterv követelményként fogalmazza meg a szövegértő olvasás képességének a kialakítását és fejlesztését, de nem fogalmaz egyértelműen arra nézve, hogy ez melyik osztályban konkrétan mit jelent.

- Az írástanítás kapcsán a tanterv rögzíti az írás tanításának és az írás-technika alakításának a lépéseit: a betűelemek tanítása, a betűtanítás, az írásmozgás automatizálása, a betűalakítás- és kapcsolás, az íráskészség fejlesztése.
- Az írástanítási módszerek közül nem nevezi meg egyértelműen, hogy származtatással vagy társítással javasolja-e a betűtanítást.

A 2018–2019-es tanév során jelent meg az új, már a 2017-ben elfogadott oktatási kerettörvény és az új állami szabvány (Державний стандарт 2018) alapján készített tanterv.<sup>8</sup> Újdonsága az előző változatokhoz képest csupán annyi, hogy a tananyagot a következő 5 nagyobb tartalmi-logikai egységbe szervezi: (1) szóbeli kommunikáció, (2) olvasunk, (3) kommunikálunk írásban, (4) felfedezzük a médiát, (5) felfedezzük a nyelvtani jelenségeket. Újdonság az is, hogy az írástanítási blokkban már nemcsak a kézirás tanítására tér ki a tanterv, hanem kitér arra is, hogy digitális kommunikációs eszközök révén is kaphatunk/küldhetünk írásos üzeneteket. A tanterv anyagában ez a következőképpen szerepel: „Társalgás digitális eszközök segítségével (társalgáshoz való rövid írásos, írásbeli kifejezések digitális eszközök segítségével – kérdés, bocsánatkérés, köszönet, kívánság, kérés, köszöntés, meghívás, tanácsadás, beleegyezés, elutasítás stb., piktogramok érzelmek ábrázolásához; hangulatjelek, ezen belül smile-k grafikai ábrázolása).” Az olvasás- és írástanítás egyéb módszerei tekintetében ez a tanterv is elődjeit követi.

### 2.3. Tankönyvek és taneszközök

Az ukrainai tankönyvpiacra, mondhatni, megszokott az a sajnálatos tény, hogy az aktuális tanévekre érvényes tankönyvek ritkán látnak napvilágot a tanév kezdetére, szerencsésebb esetben november folyamán, más esetekben a tanév második felében jutnak el az iskolákba (ha egyáltalán eljutnak). A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) ezt a helyzetet úgy próbálja orvosolni, hogy saját honlapján létrehozta egy tankönyvtárat, ahol a magyar iskolák tankönyvei digitális formában hozzáférhetők.<sup>9</sup> Hasonló elgondolásból a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköz Tanácsának legtöbb kiadványa szintén elérhető digitálisan a szövetség honlapján.<sup>10</sup>

Az új tantervnek megfelelően a 2018–2019-es tanévben új ábécéskönyv jelent meg az ukrán oktatási minisztérium támogatásával a Szvit Kiadó gondozásában, két részben.<sup>11</sup> Szerzői Bátori Mária és Dzjapko Zsuzsanna (Bátori–Dzjapko

<sup>8</sup> Типова навчальна програма з угорської мови та читання для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням угорською мовою. Київ: МОН, 2018. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.

<sup>9</sup> Lásd: <https://kmksz.com.ua/tankonyvtar/>.

<sup>10</sup> Lásd: <http://kmpsz.uz.ua/oldal/konyvek.html>.

<sup>11</sup> A KMKSZ honlapján ez a tankönyv is elérhető. Az első rész: <https://kmksz.com.ua/tankonyvek/1-oszt/%C3%81b%C3%A9c%C3%A9sk%C3%B6nyv.%201.%20r%C3%A9sz%20%282018%2C%20Dzjapko%20M%C3%A1ria%2C%20B%C3%A1tori%20Zsuzsanna%29.pdf>; a második rész: <https://kmksz.com.ua/tankonyvek/1-oszt/%C3%81b%C3%A9c%C3%A9sk%C3%B6nyv.%202.%20r%C3%A9sz%20>

2018). Ez (elvben) az államilag jóváhagyott tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 1. osztályai számára.

Miközben azonban ez az új első osztályos ábécéskönyv elkészült, a KMPSZ más úton indult el. Az érdekvédelmi szervezet elnöke, Orosz Ildikó a szövetség 2018. évi közgyűlésén bejelentette, hogy Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumához fordultak azzal a hivatalos kéréssel, hogy a tárca engedélyezze a magyarországi tankönyvek használatát, egyelőre az 1. osztályban, majd felmenő jelleggel az alsó tagozat további osztályaiban is.<sup>12</sup> A szaktárca – igaz, nem első nekifutásra, de – engedélyezte, hogy a magyar tannyelvű iskolák 1. osztályában magyarországi tankönyveket használjanak. A kijevi minisztériumi engedély birtokában a kárpátaljai magyar iskolák ábécés olvasókönyvet és kétrészes olvasásmunkafüzetet – a hozzátartozó előírt írásfüzettel együtt – (Falusiné Varga et al. 2016; Nagy–Kórodí 2016) kaptak a KMPSZ közvetítésével a magyarországi Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) jóvoltából. A KMPSZ tájékoztatása szerint ezt a tankönyvcsomagot a kárpátaljai magyar iskolák 2018 ősze során meg is kapták (de nem tanévkezdetre, hanem egy-két hónappal később).

Ezek a magyarországi taneszközök a kárpátaljai magyar iskolákban eddig használt ábécéskönyvekhez hasonlóan a hangoztató-elemző-összetevő olvasástani módszerre épülnek, amelyhez elnyújtott írástanítás csatlakozik, a szótagolva olvastatás gyakorlatát alkalmazva. Az oktató írásforma tekintetében viszont változást jelent, hogy az eddig Kárpátalján megszokott dőlt betűs (kéz)írás helyett – a Magyarországon elterjedt – álló betűs írást tanítja ez a taneszközcsomag.

A Tóth Dóra féle ábécéskönyvek – amelyek hosszú évek óta használatban voltak a kárpátaljai magyar iskolákban – az évek során szinte teljesen elhasználódtak.<sup>13</sup> Nehézségbe ütközött az újranyomtatásuk, ezért a tankönyvet a KMPSZ spirálozott formában, fekete-fehérben sokszorosították, majd eljuttatta az iskolákba. Ez volt a gyakorlat az elmúlt néhány tanévben.

Az ábécéskönyvhöz a Béresné Bossányi Klára által készített munkafüzet módszertanilag frissítésre szorult, az írás gyakorlására kevés helyet biztosított, ezért a KMPSZ elnöksége úgy döntött, hogy mindenképp szükséges a megújítása. Létrejött egy tanítókból álló munkaközösség, akik a meglévő, nemrég sokszorosított ábécéskönyv betűrendje és tananyaga alapján elkészítették egy kétkötetes írásmunkafüzet kéziratát és a hozzátartozó illusztrációkat. A dőlt betűs *Írás* munkafüzet betűinek megrajzolását a magyarországi Buzogány Dezső kalligráfus készítette.

Amikor a kézirat már majdnem teljesen elkészült, akkor jutott a KMPSZ tudomására, hogy készülöben van egy új, helyi fejlesztésű ábécéskönyv. Ez a Bátor–Dzjapkó (2018) szerzőpáros könyve volt. A munkafüzet szerkesztői (joggal)

%282018%2C%20Dzjapko%20M%C3%A1ria%2C%20B%C3%A1tori%20Zsuzsanna%29.pdf. De ugyanitt megtalálható a Tóth Dóra által írott előző tankönyv is: <http://karpatalja.com.ua/kmksz/tankonyvek/1/Abeceskonyv%20%282012,%20Toth%20D.%29.pdf>.

<sup>12</sup> Orosz Ildikó ünnepi beszéde a KMPSZ központi tanévnyitó ünnepségén: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/oktatas/orosz-ildiko-unnepi-beszede-a-kmps-kozponti-tanevnyito-unnepsegen/>.

<sup>13</sup> Ukrajnában a tankönyveket ingyenesen biztosítja az állam a tanulók számára, de csak használatra: a tanév befejeztével a tankönyveket a gyerekeknek le kell adniuk az iskolai könyvtárba.

feltételezték, hogy az új tankönyvben más lesz a betűk tanítási rendje, mint abban, amihez az írásminta eredetileg készült. Az írásmintát tehát a készülő új ábécés-könyvhöz kellett volna igazítani, amelynek a megjelenése bizonytalan idejű volt. Közben az is kiderült, hogy már folyamatban vannak a tárgyalások arról a magyarországi ábécés-könyvcsomagról, amely végül el is jutott a kárpátaljai magyar iskolákba 2018 októberének a végén.

A jelenleg folyamatban lévő 2018–2019-es tanévben a kárpátaljai magyar iskolákban van tehát egy helyi fejlesztésű, államilag jóváhagyott ábécés-könyv (már ha eljutott az iskolába, vagy a tanító digitálisan hozzájutott), mellette egy magyarországi, Kijevben engedélyezett tankönyvcsalád az OFI jóvoltából, emellett a legtöbb helyen megtalálhatók a korábbi ábécés-könyvek (vagy azok sokszorosított változatai) is. A helyi fejlesztésű ábécés-könyv és a magyarországi ábécés-könyv az olvasástanítási módszer tekintetében megegyezik, de más betűtanítási sorrendet alkalmaznak, az írástanítás tekintetében pedig előbbi a dőlt, utóbbi az álló betűs kézírást tanítja. Tudomásunk szerint tanári kézikönyvet sem a helyi fejlesztésű, sem a magyarországi tankönyvhöz nem kaptak a kárpátaljai magyar tanítók.

Az, hogy a felvázolt lehetőségek a gyakorlatban milyen eredményre vezetnek, hogy a lehetőségek közül valójában mit használnak a gyakorló tanítók a kárpátaljai magyar iskolákban, jelenleg megválaszolhatatlan, empirikus kutatást igénylő kérdés. Az ábécés-könyvek és munkafüzetek története szemléletesen példázza, hogy milyen nehéz Ukrajnában az oktatás tartalmának tervezése és alakítása, hiszen egyszerre több intézmény és szervezet is bábáskodik egy-egy feladat vagy cél érdekében.

### 3. Az olvasás és írás oktatása: államnyelv

#### 3.1. Az ukrán nyelv tanterv jellemzői<sup>14</sup>

A 2018–2019-es tanévtől érvényes ukrán nyelv tantervek megtalálhatók Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának hivatalos honlapján.<sup>15</sup> Külön tanterv készült az ukrán tannyelvű iskolák számára, illetőleg van külön-külön tanterv az orosz, a lengyel, a moldáv a román és a magyar nyelven oktató intézmények részére. A tárca honlapján elérhetők azok a tantervek is, amelyek alapján a 2018–2019-es tanévben a 2–4. osztályokban folyik az oktatás, és természetesen azok is, amelyek alapján az 1. osztályokban oktatnak.

<sup>14</sup> A tanterv ukránul [навчальна] програма; ennek megfelelően a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban gyakran a *program* szót használják 'tanterv' jelentésben.

<sup>15</sup> Українська мова 1–4 класи. Навчальна програма для загальноосвітні навчальні заклади з навчанням угорською мовою. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.

A kárpátaljai magyar iskolák 1–4. számára készült, a folyó tanévben a 2–4. osztályokban használt tanterv (Horoskovszka–Póhán–Masztjuk 2015)<sup>16</sup> készítői a tananyagtartalom összeállításakor a 2011-ben jóváhagyott állami szabványra hivatkoznak (Державний стандарт 2011). A tanterv az ukrán nyelv tanítása során fő célként a célnyelvi kommunikatív kompetencia kialakítását fogalmazza meg. Emellett hangsúlyosan kijelenti, hogy a tantárgy célja a nyelvi és a kommunikatív kompetenciák formálása mellett a szociokulturális kompetencia alakítása is, ez alatt az ukrán társadalomba való beilleszkedés képességét, valamint a hazafias, erkölcsi/esztétikai nevelést értik. A tanterv a tananyagot három, egymással összetartozó egység mentén rendezi: beszédképesség-fejlesztő, nyelvi, valamint szociokulturális tárgykör.

Az 1. osztályban az ukrán nyelv úgynevezett „szóbeli tantárgy”, amelynek célja a szövegértés és a szóbeli szövegalkotás kialakítása és fejlesztése. A 2. osztályban (az első osztályban kialakított kompetenciák fejlesztésének folytatása mellett) kerül sor az olvasás és az írás tanítására.

Az 1. osztályos tananyagtartalom alapjait a tanterv a következőképpen fogalmazza meg:

- kialakítani a magyar anyanyelvű tanulóknál az ukrán nyelv tanulása iránti érdeklődést,
- az ukrán nyelvű szövegértés alapjainak a kialakítása,
- egy ukrán alapszókincs kialakítása, a jellegzetes ukrán hangok ejtésének a megtanulása, a hangsúly és a hanglejtés elsajátítása,
- a tananyagban meghatározott grammatikai szerkezetek használatának az elsajátítása,
- a beszédhelyzethez igazodó nyelvhasználat alakítása, a szituációba illő szókincs és grammatikai formák kiválasztásának a fejlesztése.

A tanterv bevezetője szerint az 1. osztályban célirányos szókincsfejlesztésre, valamint a szövegértés képességének a fejlesztésére van szükség. Pozitívum, hogy a tanterv rögzíti: a kárpátaljai magyar iskolák magyar anyanyelvű elsőseinek nagy része nem beszél ukránul, és ezt figyelembe kell venni a nyelv tanítása során.

Összefoglalva: az 1. osztályra vonatkozó tananyagtartalom a beszédképesség fejlesztése és a szövegértés kialakítása felől közelíti az ukrán nyelv tanítását, több helyen kiemeli a szituációhoz igazodó nyelvhasználat kialakításának a fontosságát, és ami a legfontosabb, figyelembe veszi, hogy a magyar gyerekek többségének nagy valószínűséggel nincsenek ukrán nyelvi tapasztalatai sem a nyelv használatát, sem annak sajátosságait, „hangzását” illetően.

A tanterv az olvasás és az írás tanítását a 2. osztályban, tehát nem az anyanyelvvél párhuzamosan, hanem egy év csúszással vezeti be. Az olvasás tanítása szintetikus módon, hangoztató-elemző-összetevő módszerrel történik, akárcsak anyanyelvből történt az 1. osztályban, figyelembe véve természetesen az ukrán ábécé jellegzetességeit. Az írástanítás (szintén az anyanyelvhez hasonlóan) el-

<sup>16</sup> <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/35.-ukrmova-1-4-shknavchugorskoyumovoyu.doc>.

nyújtott módszerrel folyik, megjelenését tekintve dőlt betűs írást tanítva. Az olvasástani és betűtanítási szakaszra, betűtanítási szakaszra és betűtanítás utáni szakaszra oszlik. Az első szakasz kapcsán a tanterv kiemeli, hogy a tanító fordítson figyelmet a jellegzetes ukrán hangok felismerésére és jelölésére a szavak elemzése során, ami azért fontos, mert ezzel figyelembe veszi, hogy a magyar anyanyelvű gyerekek az anyanyelvű olvasás és írás tanításakor nem találkoztak bizonyos hangokkal, amelyek az ukrán hangrendszerben megvannak, és az ukrán ábécében külön betű jelöli őket. A betűtanítás utáni szakaszban pedig a megszerzett olvasási/írási készségek gyakorlása történik.

Az új, már a 2018-ban elfogadott állami szabványra építő tanterv ukrán nyelvből eddig csak a magyar tannyelvű iskolák 1–2. osztályai számára készült el.<sup>17</sup> Ennek fő célja azoknak a kompetenciáknak a kialakítása, amelyeket az állami szabvány megnevez. Az első osztályban itt is csak a beszéd-készség fejlesztése a fő feladat, illetve az olvasás- és írástanítás előkészítése. Ennek érdekében például már az első osztályban megtanulnak a gyerekek szótagolni. Ukránul olvasni és írni a második osztályban kezdenek el tanulni a magyar tannyelvű iskolákban a gyerekek. Az óraszámok kivételével nincs lényeges különbség a régebbi és az új, 2018-ban kiadott tanterv között (az előző állami szabvány alapján kidolgozott tanterv az 1. és a 2. osztályban is évi 105, heti 3 ukrán nyelvi órát tervezett; az új tanterv az új állami szabványnak megfelelően ennél lényegesen magasabb óraszámot irányoz elő: heti 5 óra mellett évi 170 ukrán nyelvi órát).

### 3.2. Tankönyvek és taneszközök

A kárpátaljai magyar iskolák számára kiadott ukrán nyelvi tankönyveket a lembergi Szvit Kiadó ungvári fiókja készíti. 2012-ben jelent meg Horoskovszka Olga és Póhán Kalatin (2012) első osztályos tankönyve, amely a szóbeli szövegértési és szövegalkotási készségek kialakítását célozza.<sup>18</sup> A tankönyv a szóbeli nyelvi kompetenciák alakítását témakörök (pl. évszakok, ünnepkörök, az ukrán államiság szimbólumai) és beszédhelyzetek (*Hallgassátok meg a szöveget, Értelmezzétek a szöveget, Játsszátok el a szituációt* típusú feladatok) köré szervezi.

2018-ban a fent röviden ismertetett új tantervnek megfelelően új 1. osztályos tankönyv jelent meg a magyar iskolák számára Okszana Petruk szerzőségében (Petruk 2018). A tankönyv két részből és a hozzájuk tartozó hanganyagból áll, és a szóbeli nyelvi kompetenciákat modernebb köntösben, haladóbb eszközökkel (pl. letölthető hanganyagok), játékosabb és életszerűbb beszédhelyzetek segítségével fejleszti.<sup>19</sup>

<sup>17</sup> Типова навчальна програма: Українська мова 1-2 класи закладів загальної середньої освіти з навчанням угорською мовою. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.

<sup>18</sup> A tankönyv elérhető a KMKSZ online tankönyvtárában: <http://karpatalja.com.ua/kmksz/tankonyvek/1/Ukran%20nyelv%20%282012,%20Goroskovszka%20O.,%20Povhan%20K.%29.pdf>.

<sup>19</sup> A két részből álló tankönyv és a hozzá tartozó hanganyagok elektronikusan is elérhetők: <https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/346>.

A folyó tanévben a 2. osztályban a Keszler Sztella (2012) szerzőségében 2012-ben készült tankönyvet használják (Keszler 2012).<sup>20</sup>Ez a tankönyv is az olvasás- és az írástanításnak a tantervben megfogalmazott módszereit követi, a hangoztató-elemző-összetevő módszerre épül, az írott betűket a nyomtatottal párhuzamosan tanítja, dőlt betűs formában. A betűtanítás előtti szakaszban az elemzés során használt jelölései hasonlóak a magyar iskolákban az anyanyelvű olvasástanítás során megszokottakhoz, elsősorban az Ónody Géza féle *Betűország* és a 2018-ban az OFI által Kárpátaljára került *Ábécés olvasókönyv* jelölési rendszeréhez. A betűtanítási szakaszban a tankönyvben az ukrán mellett megjelenik a magyar nyelv is, az éppen tanult betűt tartalmazó szavak nemcsak ukránul, hanem magyarul is olvashatók. A betűtanítás utáni szakaszban minden olvasmányhoz tartozik kétnyelvű szótári rész.

Ez a tankönyv azonban már csak a 2018–2019-es tanévben használható, a 2019-ben második osztályba lépő gyerekek már az új állami szabvány és az új tanterv alapján írott tankönyvekből tanulnak majd. Ilyen tankönyvből kettő is megjelent 2019-ben (Krihan–Szerhijcsuk 2019; Petruk 2019).

Mindkét ábécéskönyv kétkötetes, hangoztató-elemző-összetevő módszerrel tanítanak olvasni, az írást pedig az olvasás tanításával párhuzamosan, elnyújtott módszerrel oktatják, dőlt betűs írásformát alkalmazva. Mindkét ábécéskönyvhöz tartozik digitális hanganyagtár is, szövegértési feladatokkal. A két ábécéskönyv között tantárgy-pedagógiailag, a választott módszereket tekintve alapvetően nincs különbség, csak a kivitelezésük minőségében térnek el.

A korábbi évek gyakorlatához és tankönyveihez képest mindkét kiadvány előrelépést jelent a magyar iskolák tanulói számára. Ezt megelőzően ugyanis az ukrán mint államnyelven történő olvasás- és írástanítás nem épült, nem kapcsolódott semmilyen módon az anyanyelven történő olvasás- és írástanításhoz, még akkor sem, ha esetenként – jellemzően csupán mutatóban, jelzésértékűen, alibiszinten – megjelent bennük a magyar nyelv is. Kivételként csak Keszler 2012-es ábécéskönyve említhető, amely a módszereket és az olvasástanítás során használt jelöléseket tekintve hasonlított az anyanyelvi tankönyvekben alkalmazott oktatási anyagokhoz, a betűtanítási szakaszban az ukrán mellett megjelent a magyar nyelv is, és az éppen tanult betűt tartalmazó szavak nemcsak ukránul, hanem magyarul is olvashatók voltak, illetve a betűtanítás utáni szakaszban minden olvasmányhoz tartozott kétnyelvű szótári rész is. De ukránul olvasni és írni ez a tankönyv is úgy tanított, hogy nem vette figyelembe, hogy 1. osztályban a magyar gyerekek anyanyelvükön már elsajátították az olvasás és az írás technikáját.

A 2018–2019-es tanév új ábécéskönyvei végre – nagyon helyesen – abból a komplex tudásból indulnak ki, amelyet a tanulók az 1. osztály végére már

<sup>20</sup> A tankönyv a KMKSZ honlapján: [https://kmksz.com.ua/wp-content/uploads/2019/01/1kesler\\_s\\_m\\_bukvar\\_dlya\\_shkil\\_z\\_ugors\\_koyu\\_movoyu\\_navchannya.pdf](https://kmksz.com.ua/wp-content/uploads/2019/01/1kesler_s_m_bukvar_dlya_shkil_z_ugors_koyu_movoyu_navchannya.pdf). E tankönyv érdekessége, hogy a Munkácsi Római Katolikus Püspökség Caritas Központja által létrehozott munkaközösségben készült, magyarországi támogatók révén. A tankönyv első változatát pedagógiai kísérlet formájában sikerrel alkalmazták az Ungvári 10. Sz. Dayka Gábor Középiskola 1. osztályában, majd a kiadványt a kijevei oktatási minisztérium hivatalos tankönyvvé minősítette. A kötet megírásához, kiadásához az ukrán állam anyagilag nem járult hozzá, amit az is jelez, hogy nem a Szvit vagy a Bukrek Tankönyvkiadó, hanem egy ungvári magánkiadó gondozásában jelent meg.

megszerezték az anyanyelv órákon, vagyis figyelembe veszik, hogy a gyerekek anyanyelvükön már tudnak olvasni és írni. Ezt a tudást felhasználva az ukrán betűk tanítása (mind a nyomtatott, mind az írott írásjegyek esetében) a már ismert magyar betűk segítségével, azokhoz hasonlítva és/vagy társítva történik. A betűk tanításának sorrendje eltér attól, amit az ukrán anyanyelvként tanító, az ukrán tannyelvű iskolák első osztályiban használt tankönyvek alkalmaznak. A 2019-ben a magyar tannyelvű iskolák számára kiadott ukrán ábécéskönyvek azokkal a betűkkel kezdik az ukrán ábécé betűinek a megismertetését, amelyek írásképe a magyar és az ukrán ábécében megegyezik, és (esetleg) hangértéke is (csaknem) egyforma (pl.: *Ii, Oo, Kk*; lásd pl. Petruk 2019: 44). Ennek köszönhetően a magyar tannyelvű iskolákban a gyerekek rövidebb betűtanítási szakasz alatt sajátíthatják el az ukrán ábécé betűit, mint a korábbi évek ábécéskönyveiből tanulók, így több idő jut a beszédkészség fejlesztésére és a szövegértő olvasás kialakítására, gyakorlására.

#### **4. Az olvasás és az írás oktatása: (első) idegen nyelv – az angol**

##### **4.1. Az angol nyelv tanterv jellemzői**

Ukrajnában elvileg az angol, a német, a francia és a spanyol közül választhatnak az iskolák, amikor az (első) idegen nyelvként oktatott nyelvről döntenek. Valójában azonban mára már szinte minden kárpátaljai iskolában az angol az (első) idegen nyelvként oktatott nyelv, és így van ez már jó ideje a kárpátaljai magyar tannyelvű intézményekben is (Orosz–Beregszászi–Cserniczkó–Bátyi 2011: 261–4).

Az általános iskolai nyelvtanítás különösen fontos, hiszen a legtöbb gyermek esetében ebben az időszakban alakul ki a későbbi idegennyelv-tanulással kapcsolatos attitűd, valamint ekkor alapozódnak meg az idegen nyelvi fonetikai, lexikai, nyelvtani és helyesírási készségek, valamint a négy alapkészség (írás, olvasás, beszéd és hallás utáni megértés) is. Az alsó tagozat számára készült tanterv<sup>21</sup> alapján világosan látható, hogy az idegen nyelv oktatásának fő célja, a nyelvi, valamint szociokulturális kompetenciák mellett, elsősorban a tanulók kommunikatív kompetenciájának a kialakítása és fejlesztése a célnyelven, figyelembe véve az életkori sajátosságokat (Іноземні мови 2018). A tantervi célkitűzés szerint negyedik osztály végére a tanulóknak el kell érniük az A1-es szintnek megfelelő nyelvtudást (a Közös európai referenciakerettel<sup>22</sup> megegyezően), azokban a szakosított iskolákban pedig, ahol elmélyített idegennyelv-oktatás zajlik, az A2-es szint elérése a kívánatos. Az idegen nyelvek oktatásának előírásai függetlenek a tanítási nyelvtől, azaz ugyanúgy és ugyanazokkal módszerekkel, ugyanazokat a taneszközöket használva zajlik az idegen nyelv oktatása az ukrán tannyelvű iskolákban, mint például az orosz, a román vagy a magyar nyelven oktató intézményekben.

<sup>21</sup> Angol nyelv tanterv: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/inozemna-mova-poyashnyuvalna-znz-sznz-1-4-klas-belyaeva-xarchenko-finalna-zv.pdf>.

<sup>22</sup> Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR): <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>.



Mivel a kárpátaljai magyar tananyelvű iskolákban az angol jelenik meg első idegen nyelvként, ezért figyelmünket erre a nyelvre összpontosítjuk. Az első osztályban az angol mint idegen nyelv tantárgy oktatása két fő szakaszra osztható: az első félév során, az ukrán nyelv magyar tananyelvű iskolákban való oktatásához hasonlóan „szóbeli tantárgyként” szerepel, főleg az idegen nyelv fonológiai aspektusaira koncentrálni, a második félév pedig már a hang-betű kapcsolatok elsajátítására fókuszál. A tanulók megismertetése az idegen nyelv hangrendszerével játékos, utánzó módszerrel kell, hogy történjen, szem előtt tartva az angol nyelv intonációs, ritmikai sajátosságait.

Fontos, hogy a tanterv is hangsúlyozza az idegen nyelv elsajátítása szempontjából az ismétlés szükségszerűségét, így az angol nyelvi tanterv egyik sajátossága a spirális/koncentrikus felépítés, amely lehetőséget biztosít arra, hogy újra és újra visszatérjenek az adott témához, csak bővebben, mélyebben vizsgálva az egyes nyelvtani szerkezeteket vagy például kulturális sajátosságokat.

Szintén kiemeli a tanterv az alapvető nyelvi készségek fejlesztését, valamint az autentikus anyagok fontosságát az oktatási folyamatban (bár a valódi autentikus anyagok mennyisége elég kevés a tananyagban belül).

Az angol mint idegen nyelvi tanterv másik sajátossága az Európai nyelvi portfólió használatának az ajánlása. A dokumentum kiemeli a tanulók önértékelésének a fontosságát és azt, hogy egy idegen nyelv elsajátítása és elsajátíttatása során lényegesebb azt hangsúlyozni, hogy a tanuló mit tud, és mire képes, mint azt, hogy mit nem tud, és mit nem képes megfelelően kivitelezni, így fejlesztve az önálló és felelős nyelvtanulóvá válás képességét.

A portfólió használatának célja a tanulói motiváció erősítése, a kommunikációs készség fejlesztése, a kedv felkeltése egyéb nyelvek elsajátítása iránt és egyben a nyelvtanulás céljaival, a nyelvtanulás különböző módozataival, útjaival való tudatos szembesülés segítése és az önálló tanulás támogatása. A nyelvi portfóliók (lényegében tanulói mappák az órákon és azokon kívül készült produktumokkal) jól mutatják a tanulók egyéni fáradtságait, előrehaladását és teljesítményét az önálló nyelvtanulóvá való fejlődés útján.

Az idegen nyelvi tanterv másik érdekessége, hogy záró soraiban hangsúlyozza a tanárok jogait és szabadságát a szabad tankönyvválasztás terén (ugyanis minden évfolyam számára többféle tankönyv is rendelkezésre áll), annyi kitételrel, hogy meg kell felelniük a tantervi feltételeknek. A tanár a tankönyvön kívül más, jól megválasztott eszközöket is használhat, és hozzáigazíthatja őket a tanítási-tanulási feltételekhez.

## 4.2. Tankönyvek és taneszközök

Ukrajnában az idegen nyelvek oktatásának egyre nagyobb figyelmet szentelnek, mivel a felnövekvő generáció sikereinek a kulcsát a kommunikatív és az interkulturális kompetenciák fejlesztésében látják. Ennek ellenére a nyelvoktatás nem minden aspektusa zajlik zökkenőmentesen. Jól példázza ezt a tankönyvek és a tan-

eszközök helyzete, főleg ha a kárpátaljai magyar anyanyelvű tanulók szempontjából vizsgáljuk a fennálló helyzetet.

Kárpátalján a legtöbb iskolában, az angol nyelv esetében, többé-kevésbé megoldott a tankönyvellátottság kérdése mennyiségi szempontból. Ahol ez mégsem sikerül, ott a szülők segítségével sokszorosítják a tankönyveket a már korábban említett módokon (a KMKSZ, illetve a KMPSZ weboldalain keresztül, elektronikus, letölthető formában). Nagyobb problémát jelent az, hogy az idegen nyelvi tankönyvek szempontjából Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma nem tesz különbséget az ukrán tannyelvű és a nemzeti kisebbségek tannyelvén oktató iskoláknak szánt tankönyvek között. Ezt támasztja alá az a két dokumentum is, amely az államilag engedélyezett oktatási anyagok listáját tartalmazza a 2018–2019-es tanévre nézve (ezek elérhetők a minisztérium honlapján).<sup>23</sup> Az ukrán tannyelvű iskolák számára készített listában<sup>24</sup> évfolyamonként négy-hat tankönyv szerepel, amelyek mind ukrain kiadók műhelyeiből kerültek ki, nemzetközileg elismert (Oxford, Longman stb.) kiadók művei nem szerepelnek közöttük. A magyar tannyelvű iskolák tanulóinak szánt tankönyvek<sup>25</sup> között viszont egyáltalán nincs utalás olyan könyvekre, amelyek az idegen nyelvek oktatását céloznák. Mindez arra enged következtetni, hogy az utóbbiak is az ukrán anyanyelvű tanulóknak szánt könyvekből kell, hogy tanuljanak, és ez így is van.

A KMKSZ weboldalán elérhető tankönyvtárban két, elsősőknek szánt angol tankönyvet is találhatunk: az egyik Alla Neszvit (2012a)<sup>26</sup> 2012-es kiadványa a kijevi Geneza Kiadótól, a másik pedig a Kalinyina–Szamoljukevics (2012a)<sup>27</sup> szerzőpáros szintén 2012-es kiadványa a kijevi oktatásmódszertani kiadványok központjától. Mindkét könyv fő célja a szóbeli nyelvi kompetenciák fejlesztése, a beszédhelyzetek kialakítása. Bár a Neszvit-féle könyv hamarabb tér rá a betűk tanítására, mindkettőnél megfigyelhető a hangoztató-elemző-összetevő módszer. Szintén megfigyelhető, hogy a szerzők törekedtek arra, hogy szem előtt tartsák a tanulók életkori sajátosságaiból adódó érdeklődésüket; a könyvek tele vannak színes képekkel, a gyerekek számára már ismert mesehősökkel, és mindez az alapvető beszédtemák köré sorakoztatva (pl. én és a barátaim, természet és szabadidő, ünnepek). Viszont mindkét tankönyv legnagyobb hátránya abban áll, hogy teljes egészében angol és ukrán nyelven íródtak. Minden fejezet címe, valamint minden feladat utasítása angol–ukrán kétnyelvű. A magyar anyanyelvű gyerekek helyzetét ez viszont nemhogy megkönnyebbítené, de inkább hátráltatja és nehezíti. Ugyanis azoknak a tanulóknak, akik épp nemrég kezdték el egy számukra teljesen ide-

<sup>23</sup> <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi-pidruchniki-ta-navchalno-metodichni-posibniki-rekomendovani-mon>.

<sup>24</sup> Engedélyezett tankönyvek listája az ukrán tannyelvű általános iskolák számára: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1KNxK-QSJxSFmexcGOP9irYw-ufgbWfiQbajDldiLNvQ/edit?ts=5a382670#gid=1748538368>.

<sup>25</sup> Engedélyezett tankönyvek listája a magyar tannyelvű általános iskolák számára: [https://docs.google.com/spreadsheets/d/1n3m7\\_9EpTFFiBc9nY66NA7bap5ToWcLsPdPFzGeyXvw/edit?ts=5a5e1255#gid=1818054716](https://docs.google.com/spreadsheets/d/1n3m7_9EpTFFiBc9nY66NA7bap5ToWcLsPdPFzGeyXvw/edit?ts=5a5e1255#gid=1818054716).

<sup>26</sup> A tankönyv elérhető a KMKSZ online tankönyvtárában: <http://karpatalja.com.ua/kmksz/tankonyvek/1/Angol%20nyelv%20%282012,%20Neszvit%20A.%29.pdf>.

<sup>27</sup> A tankönyv elérhetősége a KMKSZ honlapján: <http://karpatalja.com.ua/kmksz/tankonyvek/1/Angol%20nyelv%20%282012,%20Kalinyina%20L.V,%20Szamoljukevics%20I.V.%29.pdf>.

gen nyelv tanulását, egy másik, számukra szintén még (elégg) ismeretlen nyelv szolgál közvetítőként, és ez könnyen összezavarhatja, lassíthatja, esetleg akadályozhatja is az oktatási folyamatot. A tankönyv végén található összegző szöveget is kétnyelvű, angol–ukrán, amellyel pont ugyanaz a helyzet, mint a feladatok instrukcióival. Azt azonban a tankönyvek szerzői (és a kiadványokat jóváhagyó minisztériumi illetékesek) figyelmen kívül hagyták, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén (így a magyarul) oktató iskolák tanulói szinte párhuzamosan, a második osztályban kezdenek el olvasni és írni tanulni angolul és ukránul, azaz nagy eséllyel nem tudják elolvasni az angol tankönyv ukrán nyelvű utasításait.

A 2018–2019-es tanév során a 2. osztálynak szánt tankönyvek között szintén a fent említett szerzők tankönyveit találjuk (Neszvit 2012b; Kalinyina–Szamoljukevics 2012b). A tankönyveket megvizsgálva egyértelműen láthatjuk, hogy az azonos szerzők kiadványai egy sorozatot (tankönyvcsaládot) képeznek: a szereplők visszatérnek, a tanulók számára ismerős légkört teremtve. Ez mind igazodik a modern nyelvoktatás követelményeihez. A fent nevezett tankönyvekhez hanganyag és munkafüzet is párosul, ami érdekesebbé és tartalmasabbá teszi a tanulást.

Az írás tanítása szempontjából az első írásmintákat a Neszvit (2012b) tankönyvéhez tartozó munkafüzetben találhatjuk. A betűket ebben az esetben nem állítja párhuzamba az ukrán betűkkel, írásminta szempontjából pedig a nyomtatott, latin kis- és nagybetűket részesíti előnyben. Mivel a nyomtatott írás írásmintáját használja a könyv, a tanulóknak nem kell egymáshoz kötniük a betűket. Az angol–ukrán kétnyelvűséget azonban továbbra is megőrzi mindkét könyv, ami ebben az esetben sem könnyíti meg a magyar ajkú tanulók helyzetét.

Az ukrainai oktatási minisztérium a 2018–2019-es tanév kezdetével elfogadta és bevezette a Nova Ukrainska Skola<sup>28</sup> (NUS; magyarul Új Ukrán Iskola) című oktatási programot, amelyet a 2017–2018-as tanévben száz ukrainai iskolában kísérleti jelleggel vezettek be. A 2018–2019-es tanévben már minden elsős nebuló eszerint kezdte meg a tanulmányait. Ennek keretein belül 2018-ban három új, angol nyelvű tankönyv is napvilágot látott (Budna 2018;<sup>29</sup> Mitchell 2018;<sup>30</sup> Pukhta et al. 2018<sup>31</sup>).

A három tankönyvet egységesen vizsgálva látható, hogy egyre inkább idomulnak a külföldi egynyelvű kiadványokhoz mind stílusukban, mint pedig szerkezeti-leg (két tankönyv szerzői egyébként külföldiek). Egyértelműen látványos, dekoratív elemekkel teli, figyelemfelkeltő könyvekről beszélhetünk, amelyek teljes mértékben igazodnak az angol mint (az első osztályban) „szóbeli” tantárgy bevezetéséhez. Mindhárom könyvhöz elérhető digitális hanganyagok, amelyek legnagyobb része a „hallgasd és mutasd”, „hallgasd és mondd”, „hallgasd és utánozd” típusú feladatok köré csoportosítható. Kifejezett olvasás- vagy írástanítás nincs ezekben a könyvekben: erre a második osztályban kerül sor (a másodikos tankönyvek viszont csak a következő tanév elejére jelennek meg). Összességében mindegyik tankönyvről elmondható, hogy a szerzők törekednek megfelelni a modern nyelvoktatás köve-

<sup>28</sup> Нова Українська Школа (НУШ): <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.

<sup>29</sup> <https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/399>.

<sup>30</sup> <https://lib.imzo.gov.ua/xmlui/handle/123456789/361>.

<sup>31</sup> <https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/358>.

telményeinek, de ennek ellenére sajnos mindegyik esetben fennáll, hogy a nemzetiségi iskolák tanulóinak igényeit továbbra sem veszik figyelembe. A feladatok instrukciója továbbra is kétnyelvű (angol–ukrán), a magyar (vagy éppen román, orosz) anyanyelvű gyermekek anyanyelve semmilyen formában nem jelenik meg a kiadványokban. Ami viszont némi előrelépést mutat (ha ezt annak lehet tekinteni), hogy a tankönyvekben található képes szótárak angol egynyelvűek.

A fennálló probléma (a kisebbségi nyelvek hiánya az angol–ukrán nyelvű könyvekből) megoldására kevésbé remélhető, hogy angol–magyar kétnyelvű kiadványok jelennének meg a magyar tannyelvű iskolák számára a közeljövőben. Másrészt viszont a tanulók helyzete viszonylag egyszerűbb lehetne a külföldi, neves kiadók (Oxford, Longman stb.), egynyelvű kiadványainak a használatával, amelyek teljes, jól kidolgozott és sokszorosan kipróbált tankönyvcsomagokat kínálnak a nemzetközi piac számára. Ezek a könyvek olyan témákat és kulturális ismereteket biztosítanak, amelyek minden bizonnyal felkeltik a tanulók érdeklődését, és motiválják őket világunk szélesebb megismerésére. Nem feledkezhetünk meg azonban ezeknek a csomagoknak a hátrányáról sem: egy-egy teljes oktatási anyag (tankönyv, munkafüzet, hanganyag, szókártyák stb.) beszerzése nagy anyagi megterheléssel jár, és ez nem ruházható rá a jelenlegi körülmények között sem az iskolákra, sem a szülőkre. Megoldatlan továbbá ezeknek a tankönyveknek az ukrainai engedélyeztetése is. No és persze arról sem feledkezhetünk meg, hogy ezek a kiadványok sem specifikusan a magyar anyanyelvű gyerekek számára készültek, hanem a globális piac igényeinek próbálnak megfelelni.

## 5. Általános problémák

A magyar tannyelvű iskolákban folyó olvasás- és írástanítás folyamatát a fentiekben ismertetett problémák mellett további tényezők is megnehezítik. Az egyik fontos tényező a pedagógusok hiánya és a nem szakképzett tanerő alkalmazása. Az Ukrajnában elhúzódó gazdasági és politikai válságok sorozata, az alacsony bérek, a rossz munkakörülmények hatására – elsősorban a kisebb falvakban – a magyar tannyelvű iskolák jelentős részében pedagógushiány alakult ki, ezért sok esetben az alsó tagozaton is olyanok tanítanak, akiknek nincs ehhez megfelelő képesítésük. A KMPSZ kezdeményezésére elvégzett felmérés szerint például a 2016–2017-es tanévben a közel száz, magyar nyelven (is) oktató kárpátaljai magyar iskolában összesen 471 pedagógus tanított az 1–4. osztályokban magyar nyelven; közülük mindössze 79,6% rendelkezett szakirányú végzettséggel.<sup>32</sup>

Az olvasás és az írás tanítása során az sem tűnik kedvezőnek, hogy a magyar tannyelvű iskolákban az ukrán és az idegen nyelvi (angol) órákat jellemzően nem az alsó tagozatos tanítók, hanem ukrán és angol filológusok tanítják már az alsó tagozaton is. Ezzel azonban az a probléma, hogy Ukrajnában az ukrán és az idegennyelv-tanárok képzésének nem része az, hogy nem anyanyelvi beszélők számára megtanítsák az olvasás és az írás alapjait.

<sup>32</sup> Köszönjük Molnár Józsefnek, hogy ezeket az adatokat a rendelkezésünkre bocsátotta.

A tankönyvek, taneszközök terén általános probléma az, hogy az ukrainai tankönyvkiadás pályázati rendszeren alapul. Ez azt jelenti, hogy az oktatási tárca pályázatot ír ki egyes tantárgyakból tanterv- és tankönyvírásra, majd a beérkezett pályamunkák közül (a megfelelő bírálati, lektorálási folyamat végén) egyet (tankönyvek esetén általában többet) a minisztérium hivatalos tantervvé, tankönyvvé nyilvánít. Azoknak a pályázóknak azonban, akiknek a pályamunkája nem nyert támogatást, befektetett energiájukat és idejüket senki sem kompenzálja; ez a rendszer pedig nem motiválja a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák pedagógusait, hogy részt vegyenek – a teljesen ukrán nyelven folyó – hosszadalmas pályázatokon, és tantervet vagy tankönyvet írjanak, amelyből aztán talán semmi sem lesz. A pályázatokot a tárca nem tankönyvcsaládok kidolgozására, hanem egy-egy osztály tankönyvének a megírására írja ki, és ez azt jelenti, hogy fennáll a lehetősége annak, hogy amíg az egyik osztályban az egyik, a következőben egy másik szerző tankönyve nyer támogatást, így aztán nem ritka, hogy nincs koherens, egy szemléletre és módszerre épített tankönyvcsalád használatban az egyes tantárgyak oktatásához.

Mindezek a tényezők – fokozódva az Ukrajnában a társadalmi élet minden területét, így az oktatást is érintő folyamatos átalakulással – megnehezítik a magas színvonalú oktatómunkát.

## 6. Összefoglalás

A kárpátaljai magyar iskolákban folyó anyanyelv-, államnyelv- és idegennyelv-oktatás jellemzőinek, céljainak és összetevőinek elemzése során figyelembe kell vennünk, hogy a kárpátaljai magyar iskolarendszer része az ukrainai oktatási struktúrának. Az 1991-ben függetlenné vált állam a Szovjetunió oktatási szerkezetét örökölte (Beregszászi–Cserniczkó–Orosz 2001), és ezzel az örökséggel a 2017 októberében elfogadott új oktatási kerettörvényben próbál túllépni az ország. Mivel Ukrajna a szuverenitása elnyerése óta folyamatosan kisebb-nagyobb politikai és gazdasági válsághelyzetekkel néz szembe, amelyet fokoz a 2014 tavaszán kitört kelet-ukrainai fegyveres konfliktus és a Krím orosz bekebelezése is, a krízisek sorozata az oktatás területén is érezteti hatását. A politikai hatalom szereplői folyamatosan újabbnál újabb reformötletekkel állnak elő, ám az elindított átszervezéseket az újonnan hatalomra került erők rendszerint (részben vagy egészében) leállítják, és saját ötleteik megvalósításába kezdenek. A stabilitás és kiszámíthatóság hiánya, illetve az erős központi kontroll – Ukrajnában még a tankönyveket, oktatási segédanyagokat is Kijevben kell jóváhagyatni – az egész oktatási struktúrát kiszolgáltatottá teszi, és ennek a rendszernek a része a semmilyen önállóságot nem élvező kárpátaljai magyar nyelvű oktatási rendszer is. A 2017-es új oktatási kerettörvény egy újabb oktatási reform része, amelynek egyik kiemelt célja az ukrainai oktatási rendszer modernizálása. Az ország – és ezen belül a kárpátaljai magyar – oktatás tehát ismét átalakulóban van: a 2018–2019-es tanévben az első osztályosok már az új oktatási kerettörvény alapján szervezett képzésben vesznek részt.

A kárpátaljai magyar nyelvű oktatási rendszer sajátossága az is, hogy e területen egymással párhuzamosan (vagy sokszor egymással szemben) több szereplő

aktív egyidejűleg: a hivatalos ukrán állami szervek (elsősorban Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás Oktatási Hivatala, illetve a Kárpátaljai Megyei Pedagógus-továbbképző Intézet, valamint annak Beregszászi Fiókja) és a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek (leginkább a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és az Ukrajnai Magyarok Demokrata Szövetsége). Mindegyikük lehetőségeihez és céljaihoz mérten foglalkozik a magyar tannyelvű iskolák tananyagtartalmának a befolyásolásával, az intézmények infrastrukturális hátterének a megteremtésével, a pedagógusok továbbképzésének a szervezésével, illetve az iskolák tankönyvekkel és taneszközökkel való ellátásával. A párhuzamosságok egyrészt előnyöket biztosítanak a kárpátaljai magyar nyelvű oktatási intézmények számára (a helyi magyar érdekvédelmi szervezetek Magyarország kormányának támogatásával jelentős anyagi és szakmai támogatást nyújtanak az intézményeknek), ám a nem ritkán egymást keresztező kezdeményezések időnként akadályozzák a színvonalas szakmai munkát, és növelik a bizonytalanságot.

Konkréten az olvasás- és az írásoktatás kapcsán megállapíthatjuk, hogy a magyar tannyelvű kárpátaljai iskolákban anyanyelvből az első osztályban tanulnak olvasni és írni a gyerekek, államnyelvből (ukrán) és idegen nyelvből pedig egyaránt a második osztályban. Részben a több szereplő összehangolatlan tevékenységének a következménye, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban a helyi, ukrain tankönyvek a dölt betűs kézírást oktatják a nebulóknak (anyanyelven és ukrán nyelven egyaránt), a Magyarországról behozott tananyagok azonban az álló írást; az idegen nyelvi (angol) órákon pedig a nyomtatott betűk írásával ismerkednek a gyerekek. A magyar tannyelvű iskolák tanulói az 1–2. osztályban szinte egyszerre tanulnak nemcsak három nyelven (magyarul, ukránul és angolul) olvasni és írni, de ez egyben azt is jelenti, hogy párhuzamosan kell elsajátítaniuk a latin és a cirill betűk olvasását és írását.

Az új, 2018–2019-ben megjelent tankönyvekben az államnyelvi készségek megalapozásában – a korábbi tankönyvektől eltérően – hangsúlyosabb az anyanyelvi tapasztalatok felhasználása, az idegen nyelven folyó olvasás- és írástanítás során azonban (nyilván azzal összefüggésben, hogy az idegen nyelvek oktatásának előírásai függetlenek az oktatás nyelvétől) gyakorlatilag egyáltalán nincsenek tekintettel a tankönyvek arra, hogy a gyerekek már két nyelvben (anyanyelv, államnyelv) szereztek némi jártasságot ezen a területen, ismerik az olvasás és az írás technikáját. Hozzá kell azonban tennünk azt is, hogy sem a helyi, kárpátaljai anyanyelvi olvasókönyvek, sem pedig a Magyarországról importált oktatási anyagok sem utalnak semmilyen módon arra, hogy a kárpátaljai magyar gyerekeknek nemcsak anyanyelvükön, hanem más nyelveken is meg kell tanulniuk olvasni, és ez a folyamat részben párhuzamosan folyik. Az olvasás és az írás készségének kialakítása egynyelvű (csak egy-egy nyelvre figyelő) megközelítései mellett meggyőződésünk szerint fontos ezeknek a folyamatoknak az integrált áttekintése, elemzése és értelmezése, mert csak így van esély arra, hogy olyan oktatási modellt alakítsunk ki, ahol az írás-olvasás készségének különböző nyelveken nagyjából egyszerre folyó kialakítása egymást támogatva folyik.

A 2017 októberében elfogadott új ukrán oktatási kerettörvény – amellet, hogy alapjában veszélyezteti a magyar nyelvű oktatási struktúrát – lehetőséget kínál az oktatás megújítására. Nagy kérdés azonban, hogy ezt mennyire sikerül kihasználni, illetve hogy a 2019 márciusában–áprilisában szervezett ukrainai elnökválasztás, majd az év júliusában megtartott parlamenti választás után várhatóan bekövetkező politikai átrendeződés mit és mennyit tart meg az eddig elindított reformokból, illetve milyen újabb reformötletek jelennek meg.<sup>33</sup> Nagy lendülettel elindított reformokat láttunk ugyanis már korábban is Ukrajnában, ám eddig mindegyik menet közben elhalt.

## SZAKIRODALOM

### Tantervek

- Horoskovszka, Olha – Póhán, Katalin – Masztjuk, Tetjana 2015. *Українська мова 1–4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою*. МОН, Київ. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/35.-ukrmova-1-4-shknavchugorskoymovoyu.doc>.
- Szerhijcsuk Júlia – Hadar Judit – Kótyuk István 2015. *Угорська мова 1–4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Літературне читання 2–4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою*. МОН, Київ. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/30.-ugorskamova-1-4-litchit-2-4-shknavchugorskoymovoyu.doc>.
- Державний стандарт 2011. *Державний стандарт початкової загальної освіти*. МОН, Київ. 2012. [http://shvidko172.narod.ru/olderfiles/2/download\\_free.pdf](http://shvidko172.narod.ru/olderfiles/2/download_free.pdf).
- Державний стандарт 2018. *Державний стандарт початкової освіти*. МОН, Київ. <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.
- Іноземні мови 2018. *Іноземні мови. Навчальна програма для загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів 1–4 класи*. МОН, Київ.
- Типова навчальна програма з угорської мови та читання для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням угорською мовою*. МОН, Київ, 2018. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
- Типова навчальна програма: Українська мова 1-2 класи закладів загальної середньої освіти з навчанням угорською мовою*. МОН України, Київ, 2018. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
- Типова навчальна програма: Українська мова 1-2 класи закладів загальної середньої освіти з навчанням угорською мовою*. МОН, Київ, 2018. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
- Українська мова 1–4 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою*. МОН України, Київ, 2014. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/34.-ukrmova-1-4-shknavchrummoldmovami.doc>

### Tankönyvek

- Bátori Mária – Dzjapko Zsuzsanna 2018. *Magyar nyelv: Ábécéskönyv. Tankönyv a magyar oktatási nyelvű általános középfokú tanintézetek 1. osztálya számára 1–2. rész*. Szvit. Lviv.
- Béresné Bossányi Klára Éva 2004. *Kisiskolás. Gyakorló olvasókönyv az 1–2. osztály számára*. KMP Sz Tankönyv- és Taneszköz Tanácsa. Beregszász.

<sup>33</sup> Az sem mindegy, milyen alapelveket rögzít majd az általános középfokú oktatásról szóló törvény, amely 2019 áprilisában még csupán társadalmi vitára bocsátott tervezet formájában létezik.

- Budna, T. 2018. «Англійська мова». Підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (з аудіосупроводом). Тернопіль: Навчальна Книга – Богдан.
- Falusiné Varga Tünde – Farkas Andrea – Jegesi Krisztina – Kóródi Bence – Mezőlaki Ágota – N. Császi Ildikó – Pirisi Anna 2016. *Ábécés olvasókönyv*. Eszterházy Károly Egyetem – Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet. Budapest.
- Horoskovszka, Olga – Póhán Kalatin 2012. *Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс*. 1 клас. Видавництво Світ. Львів.
- Kalinyina, L. – Szamoljuevics, I. (Калініна Л. В. – Самойлюкевич І. В.) 2012а. *Англійська мова 1. Підручник для закладів загальної середньої освіти (з аудіосупроводом)*. Центр навчально-методичної літератури. Київ.
- Kalinyina, L. – Szamoljuevics, I. (Калініна Л. В. – Самойлюкевич І. В.) 2012б. *Англійська мова 2. Підручник для закладів загальної середньої освіти (з аудіосупроводом)*. Центр навчально-методичної літератури, Київ.
- Keszler Sztella 2012. *Буквар. Підручник з української мови для 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою*. ІВА, Ужгород.
- Krihan, Sz. – Szerhijcsuk, J. (Криган С. Г. – Сергійчук Ю. П.) 2019. *Українська мова. Підручник для 2 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом)*. Букрек, Чернівці.
- Mitchell, H. 2018. «Англійська мова». Підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (з аудіосупроводом). Видавництво Лінгвіст, Київ.
- Nagy Júlia – Kóródy Bence 2016. *Írás munkafüzet I., II.* Eszterházy Károly Egyetem – Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Neszvit, A. (Несвіт А. М.) 2012а. *Англійська мова 1. (підручник для загальноосвітніх навчальних закладів)*. Генеза, Київ.
- Neszvit, A. (Несвіт А. М.) 2012б. *Англійська мова 2. (підручник для загальноосвітніх навчальних закладів)*. Генеза, Київ.
- Ónody Géza 1995. *Betűország. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 1. osztálya számára*. Ragyanszka Skola, Kijev.
- Petruk, O. (Петрук, О. М.) 2018. «Українська мова та читання» підручник для 1 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Світ, Львів.
- Petruk, O. (Петрук, О. М.) 2019. «Українська мова та читання» підручник для 2 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах, з аудіосупроводом). Світ, Львів.
- Pukhta, Herbert – Gerngross, Günter – Luis-Jones, Peter 2018. «Англійська мова». Підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти (з аудіосупроводом). Видавництво Лінгвіст, Київ.
- Tolnai Gyuláné 1991. *Heurisztikus olvasás és írástanítási módszer kézikönyv*. Magánkiadás.
- Tóth Dóra 2003. *Ábécéskönyv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 1. osztálya számára*. Szvit, Lviv.
- Tóth Dóra 2012. *Ábécéskönyv. Tankönyv a magyar tannyelvű iskolák 1. osztálya számára*. Szvit, Lviv.

### **Törvények, rendeletek**

- Закон України «Про освіту» N 2145-VIII (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.

### **Irodalom**

- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. PoliPrint, Ungvár.
- Csernicskó István 2012. *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. PoliPrint, Ungvár.
- Csernicskó István 2018а. Jogokról és lehetőségekről az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelye kapcsán. *Együtt* XVI/1: 78–99.



- Csernicskó István 2018b. Egy nyelvi jogi probléma lehetséges vonatkozásai: két tanulmány a kisebbségek anyanyelvi oktatásáról. *Regio* 26/3: 62–8.
- Csernicskó István 2018c. Державна мова для угорців Закарпаття: чинник інтеграції, сегрегації або асиміляції? *Стратегічні пріоритети* 46/1: 97–105.
- Csernicskó István – Tóth Mihály 2018. *Az anyanyelvi oktatás joga. Közép-európai hagyományok és Kárpátalja példája*. Autdor-Shark, Ungvár.
- Fedinec Csilla 1999. *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. (Oficina Hungarica VIII.) Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István 2017. A 2017-es ukránjai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio* 25/3: 278–300.
- Markovskiy, Volodymyr – Demkiv, Roman – Shevchenko, Vyacheslav 2018. Ukrajna nyelvpolitikájának alakulása az őshonos népek és nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatása területén. *Regio* 26/3: 69–104.
- Orosz Ildikó 2005. *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében (1989–1999)*. PoliPrint, Ungvár.
- Orosz Ildikó 2007. *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. PoliPrint, Ungvár.
- Orosz Ildikó – Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Bányi Szilvia 2011. A magyar oktatás Kárpátalján. In: Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János (szerk.): *Nyelv és oktatás kisebbségben: Kárpát-medencei körkép*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

*Beregszászi Anikó*  
főiskolai docens  
II. Rákóczi Ferenc  
Kárpátaljai Magyar Főiskola

*Kolozsvári-Nagy Enikő*  
főiskolai adjunktus  
II. Rákóczi Ferenc  
Kárpátaljai Magyar Főiskola

## SUMMARY

*Beregszászi, Anikó Kolozsvári-Nagy, Enikő*

### **Learning to read and write in Transcarpathian schools with Hungarian language instruction**

Learning to read and write in Transcarpathian schools with Hungarian language of instruction

The present paper aims to examine the first stage of teaching writing and reading skills in schools of Transcarpathia (Ukraine) with Hungarian language of instruction. The study gives an overview of the process how the writing and reading skills of three languages (Hungarian as the first language, Ukrainian as the second language and English as a foreign language) are developed at elementary schools as well as it focuses on the possible connections between the mother tongue, second and foreign languages. During the research the curricula and the textbooks were analysed and the regulations of the Ministry of Education and Science of Ukraine were also checked.

The interchange of the top-down regulations and the classroom practice is risky, but if both fields are analysed together and not separately the content, the development of the linguistic behaviour and the input pattern, as well as their main principles can be achieved better.

Public education in Ukraine has been constantly changing since the country became independent (1991). Regular change (and a series of protracted political and economic crisis) unfortunately has a negative impact on education as a whole, including teaching reading and writing skills.

**Keywords:** foreign language, Law on Education, mother tongue, second language, teaching to read and write, Transcarpathia, Ukraine.

Folyóiratunk állandó támogatója  
az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága



Folyóiratunknak ezt a számát  
támogatta:

**25nka**  
Nemzeti Kulturális Alap



ANYANYELVÁPOLÓK  
SZÖVETSÉGE



Magyar  
Nyelvőr Alapítvány

## A NYELVTUDOMÁNYI ÉRTEKEZÉSEK ÚJABB SZÁMAI

154. **Pethő József:** A halmozás alakzata. A halmozás fogalmának, típusainak és funkcióinak vizsgálata (Krúdy Gyula Szinbád ifjúsága című kötete alapján). 2004.
155. **Olaszy Gábor:** Hangidőtartamok és időszerkezeti elemek a magyar beszédben. 2006.
156. **Zelliger Erzsébet:** Az első magyar nyelvű népének és művelődéstörténeti háttere. A Zsigmond-kori Húsvéti népének keletkezésének körülményei, nyelvi kérdései. 2006.
157. **Mátai Mária:** A magyar szófajttörténet általános kérdései. 2007.
158. **Dér Csilla Ilona:** Grammatikalizáció. 2008.
159. **Farkas Tamás:** Családnév-változtatás Magyarországon. 2009.
160. **Bene Annamária:** Medialitás jelenségek a magyar nyelvben. 2011.
161. **Kádár Edit:** A kopula és a nominális mondatok a magyarban. 2011.
162. **Bodó Csanád:** A látszólagos idő valósága. Esettanulmány a folyamatban lévő nyelvhasználati változások vizsgálatához. 2012.
163. **Tamm Anne:** Kategóriafüggetlen eset. A morfológiai eset pragmatikája a finnnségi igerendszerben. 2013.
164. **Imrényi András:** A magyar mondat viszonyhálózati modellje. 2013.

## A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÚJABB KIADVÁNYAI

227. **Varga Józsefné Horváth Mária:** 18–19. századi személynevek a Rábaközéből. Adattár. 2007. 2000 Ft.
- 228/1. **Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai. Szerk. Zelliger Erzsébet.** 2007. 3000 Ft.
- 228/2. **Komáromi Csipkés György:** A magyar nyelv magyarázata. Hungaria illustrata. Hasonmás kiadás fordítással. Fordította C. Vladár Zsuzsa. 2008. 2000 Ft.
229. **Forráskutatás, forráskiadás, tudománytörténet. Budapest, 2008. április 17–18. Szerk. Korompay Klára, Terbe Erika, C. Vladár Zsuzsa, Zsilinszky Éva.** 2009. 2000 Ft.
230. **Tsétsi János:** Helyesírási-grammatikai megjegyzések. Observationes Orthographico-grammaticae. Hasonmás kiadás fordítással. Fordította C. Vladár Zsuzsa. 2009. 800 Ft.
232. **Kövesdi Pál:** A magyar nyelv alapjai. Elementa Linguae Hungaricae. Hasonmás kiadás fordítással. Fordította C. Vladár Zsuzsa. 2010. 1500 Ft.
234. **A nyelvföldrajztól a névföldrajzig. A 2010. június 8-i szombathelyi tanácskozás előadásai. Szerk. Vörös Ferenc.** 2010. 1800 Ft. (Társasági tagoknak 1000 Ft.)
235. **Vörös Ferenc:** Családnevek térképlapjainak nyelvföldrajzi vallomása. 2010. 3900 Ft. (Társasági tagoknak 2000 Ft.)
236. **Tótfalusi Kis Miklós:** Számvetés a helyesírásról. Ratiocinatio de orthographia. Hasonmás kiadás fordítással. Fordította: Fekete Csaba. Átdolgozta: C. Vladár Zsuzsa. 2011. 1000 Ft.
237. **Emlékkülés Pais Dezső születésének 125. évfordulóján (Zalaegerszeg, 2011. november 11.) Szerk. Ördög Ferenc.** 2012. 1500 Ft.
238. **Benkő Loránd emlékezete. Szerk. Juhász Dezső és Kiss Jenő.** 2012. 1500 Ft.

## A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG NYELVEMLÉK-SOROZATA

### A nyelvemlékek hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel

- Simor-kódex. Krisztina-legenda. XVI. század eleje. 1988. 2000 Ft.
- Weszprémi-kódex. XVI. század első negyede. 1988. 3000 Ft.
- Domonkos-kódex. 1517. 1990. 3500 Ft.
- Nádor-kódex. 1508. 1994. 5000 Ft.
- Kazinczy-kódex. 1526–1541. 2003. 3000 Ft.
- Pozsonyi Kódex. 1520. 2004. 2000 Ft.
- Tihanyi Kódex. 1530–1532. 2007. 5000 Ft.
- Török Bálint deákjának, Martonfalvy Imrének naplótöredéke (1555) és emlékirata (1585). 1986. 1500 Ft.
- Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirata. XVII. század eleje. 1991. 2000 Ft.
- Kéziratok magyar nyelvtanok. Kolozsvári Grammatika. Fejérvári Sámuel: Institutiones. XVII. és XVIII. század. 1998. 2000 Ft.

*A kiadványok megvásárolhatók a társaság irodájában.*

Ára: 1500 Ft

Előfizetés egy évre: 6000 Ft

Nyomtatott: ISSN 0025-0236  
Webváltozat: ISSN 1585-4515

